

DIRECCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Cadena de Cort, núm. 11.—PALMA.

SUMARI—*Las Germanías de Mallorca*, (conclusión) por B. J. C.—*Recort historich de la conquista de Mallorca*, per Mossen R. I. Tarongí.—*Les obres de Ramón Lull*, per un Bibliofil Lulista.—*Rebut y agraht*.—Noticies históriques.—*Sants y festes*.—*Coverbos*, p' el Sen Garroví.—*Cronicó*, p' es Cronista.—Anuncis.

Las Germanías de Mallorca

(Conclusión)

V

Los pueblos marchan al compás de las ideas.

TENER que juzgar con escueta imparcialidad los sucesos históricos, es el principal oficio y deber de todo el que á su estudio se dedica, al propio tiempo que es también la más apurada y fatigosa labor, cuya dificultad acrece sobre manera, si acerca de aquel ó aquellos hechos estudiados, poco ó nada se ha escrito de especial mención.

Tal sucede con la Germanía, y no nos hemos de esforzar en demostrarlo en este lugar, después de lo que llevamos apuntado en los mal pergeñados artículos que preceden. No obstante, fuerza es decir algo sobre la justicia ó legitimidad de aquel levantamiento popular, para venir de aquí á deducir el juicio que de tal página de nuestra Historia debe tenerse.

¿Qué fué en verdad, la Germanía?

¿Fué acaso el despertar de un pueblo esclavo de la disoluta nobleza, que le tenía con fuertes cadenas aherrado? (1) ¿Tal vez sería la justicia distributiva, hollada y conculcada por el Poder, que pedía reparación y levantaba su grito en demanda de legalidad y derechos?

Desde luego, y por adelantado juzgamos que si afirmativamente contestásemos á estas preguntas, faltaríamos muy mucho á la verdad histórica. No por esto caigamos en el extremo opuesto afirmando que el pueblo culpablemente rebelado, fué el único responsable de tamañas desgracias.

Tres son los principales capítulos que se aducen para justificar los desplantes de los agermanados:

1.º La exorbitancia de los tributos y la dureza con que se contestó negando la quitación de los censos. 2.º Licenciosos atentados cometidos en las personas y propiedad de los artesanos. 3.º Exclusión, contra fuero, de la participación en los cargos públicos.

Contestemos con método á estos tres alegatos y á buen seguro que haremos luz en el asunto. Por lo que toca á lo crecido de los impuestos; achaque es de los que pagan al fisco, sacado á relucir en todos los tiempos. Siempre el que satisface, cree hacerlo en mayor cantidad que la justa. Es verdad que en los tiempos de Carlos I (1) eran crecidas las gabelas y pesados los censos que los pueblos satisfacían; pesadez que era tanto más sensible, cuanto que era exigida por extranjeros, pero al cabo habrían sido impuestos y otorgados por los trámites rigurosamente legales, cuando nada argüían contra este extremo los agermanados. De todo esto dimana, como natural consecuencia, la suspensión de la quitación de los censos. Si lo que necesitaba el Estado era dinero ¿cómo iba á atajar uno de los más ricos veneros de donde este manaba? Queda pues, sinó destruida, sí, muy falta de fuerza la primera queja.

Pasemos á la segunda. En este punto, sí que debemos, á nuestro ver, dar la razón (aunque sin exagerar demasiado el hecho) á los escritores demócratas. La sociedad de aquellos tiempos adolecía de una relajación moral completa, que se dejaba traslucir tanto más, cuantos más poderosos medios se poseían de satisfacer los propios caprichos y pasiones. (2)

La nobleza enfatuada por creerse superior á las demás clases sociales, defensora tenaz de las leyes que estatúan sus derechos y privilegios, y asaz olvidadiza de las que prescribían sus deberes abrumó, á las veces, al pueblo con altanería y desprecio. Si á esto unimos, su estado de inactividad, como no fuese para la guerra, su extrema ignorancia, y sus costumbres harto resabiadas,

(1) Recuérdese aunque á la ligera, las guerras en Flandes, Italia, las recientes Comunidades de Castilla y las mismas Germanías de Valencia, amén del deplorable estado en que dejó Fernando el Católico, las arcas del Estado. Todo lo cual venía á formar un raudal inagotable de necesidades que cubrir.

(2) Para hacernos cargo de las costumbres, y del nivel intelectual de la época, creimos oportuno consultar el tomo II de la "Historia de los Heterodoxos españoles," por D. M. Menéndez Pelayo. Véanse las páginas 520 y siguientes de dicho tomo.

(1) Así pregunta el repetido historiador de la Germanía, F. Ferrero; adalid insigne de la clase popular.

en sus correrías por Italia y Flandes, de erróneas y malélicas doctrinas se tendrá sinó la causa justa, por lo menos el motivo fundado de las quejas de la clase popular.

Hemos añadido, empero, que no hay que exagerar la realidad hasta el punto de presentarnos al pueblo *aplastado* por los nobles. No. Por de contado, que entre la clase artesana, los hubo, (tal vez los más) honrados, trabajadores, de costumbres morigeradas, sujetos á la superioridad, pero el mal de la época se dejaba sentir entre el pueblo, más que entre los caballeros; así vemos en los autores que hemos consultado, á la plebe odiando la sujeción, amiga de revueltas y motines, desmoralizada en grado sumo, orgullosa, al fin, por su fuerza numérica, fácil en dejarse llevar de todo lo que fuese rebelión y alboroto. Así se comprende con suma facilidad, como se dejaron seducir tan prontamente los isleños, por las ideas revolucionarias de Valencia.

Pero aún hay más; los gremios, esas instituciones que por su fundación y fines eran en sí, benéficas, moralizadoras y harto provechosas, necesarias, para el pueblo; éste las bastardeó muy luego pervirtiéndolas; y prevalidos de los apretados lazos de compañerismo y amistad engendrados por el Gremio, se lanzaban á cometer cualquier desafuero.

¿Se levantó pues, el pueblo por odio de clase, contra la nobleza? Repugnamos admitir tal conclusión; si por tal motivo lo hubiera hecho, se hubieran circunscrito á luchar entrambos bandos, y en manera alguna se hubiera propasado el elemento popular á modificar en cierto modo la organización política, desterrando autoridades y creando consejos nuevos. (1)

Pasemos ya á contestar, lo más breve posible, el último extremo, pues nos hemos extendido más de lo que intentábamos.

¿Eran efectivamente excluidos los artesanos de la participación en los cargos públicos? Es tal la falsedad, de esta aseveración que apenas si necesita nos detengamos en refutarla. Basta acudir á la Historia, y vemos que, no ya en aquella época, en todo tiempo, desde la constitución definitiva del Reyno de Mallorca, siempre tuvo el pueblo su condigna representación en el Poder.

Si fué poca, ó fué mucha, no tuvieron los nobles la culpa, sinó las leyes, acatadas y sin protesta cumplidas por el pueblo. ¿Era legal la provisión de los cargos, tal como se hacía? Pues no tenían los artesanos motivo de queja.

Hemos llegado al remate de nuestra labor, tal vez el criterio expuesto en estas líneas no sea el verdadero, bien está, pero como nuestro, hasta que serias razones nos persuadan de lo contrario, este defenderemos.

Para concluir nos place copiar las siguientes frases de un conocido historiador quien á propósito de esta cuestión, escribe: "Ese fondo (el de la Germania) es un abismo de sangre y cieno, que será prudencia en los oficiosos defensores de los agermanados no remover ni descubrir siquiera." (2)

B. J. C.

(1) Intermedia entre el pueblo y la nobleza, existía la *clase media* ó lo que ahora se dice la burguesía, compuesta de los juristas, médicos, mercaderes, oficiales de las cúrias, etc. que por regla general, eran de sí, pacíficos, laboriosos y tolerantes en grado sumo. Llegaban á este punto casi á degradarse, con tal de no perder su gracia ante uno ú otro de los bandos.

(2) Excmo. Sr. D. Manuel Danvila y Collado.

REGORT HISTORICH

DE LA CONQUISTA DE MALLORCA

duyta a cap per los sentiments relligiosos del rey en Jaume Primer.

III

L' hivern ja 's pasat. Una gran part de l' estiu mos ha dexat enrera. Per los camps de Catalunya les eres están del tot netes, y ni un brí de palla troba l' aucellet del cel. Blats y xexes fan caramulls en los graners, els arbres fruiters comensan a endolcir sos fruits esperant les fresques qu' envia la tardor; els raims madurs de les vinyes guaitan per entremitj de sos pampols y colrat fullatje, pero els vinyaters no s' escobletjan ni cantan aquelles tradicionals y amoroses cansonetes qu' havian après de sos padrins y onclos. Unes altres tonades que no s' assemblen ni tenen el mateix saborino, s' en duen els pensaments d' aragonesos y catalans. Preparatius de guerra, máquines, cavalls, soldats, homos y jovensans que devallan de totes parts, venen de la Provensa y de Génova y omplen els camins de Tarragona fins a les platjes y port de Salou punt de la partida. El tros de mar que decanta aquelles costes de les costes de Mallorca ben prest se veurá ple d' embarcacions que per manament del rey, cuida de reunir en aquelles aygues el noble senyor en Ramón de Plegamans; y s' omplirán de missatjers de pau que la menarán cap a Mallorca, y els embatols mesclantse ab el remor de les ones y ab els sorolls d' aquella gent alsarán fins al cel pregaries que mesclades ab les dels ángels de la guarda, serán ascoltades per Aquell que té un trono que may conegué comensament ni may podrá trobar la fi. Pluja beneita devallarà del cel y un mayná de benedicions s' escampará com a rohada profitosa demunt aquelles embarcacions.

Día vint y nou de Septiembre de mil doscents vint y nou es el día senyalat en que tota aquella armada ha de saupar del port de Salou. Aquell día página gloriosa de l' historia d' Aragó, ve al rey en Jaume y a los senyors que l' acompanyen, oir missa dins l' esglesia major de Tarragona, y contemplá com reberen de les mans del bisbe de Barcelona lo santíssim còs de Cristo. Cent quinse mil soldats d' infanteria y mil cinchcents de cavallería prenguent exemple dels seus governants, oiren també missa a un altar que colocaben ran del port d' hon havian de partir.

A n' el fill de Santa Elena dins un nubol lo més misteriós, clar y resplandent li fou mostrat lo seny dels cristians y una veu angélica li parlá: Aquexa es la senya santa ab que recullirás la victoria y ab que farás tremolar als inimichs de ton imperi, ¿com el rey en Jaume, nobles y soldats no havian de cantar victoria de la morisma, anant acompanyats no sols de la senya santa, sino del mateix Cristo son Redentor?....

Molta gernació umpl per axò en aquelles hores: les cent y trenta cinch naus, les dotse galeres, els vaxells, bergantins y demás embarcacions que semohuen y se bellugan engronsades per los oratjes freschs que se passetjan per dins el port. Comensan a allunyarse d' aquelles platjes, y si els vents de terra son fluxos y pererosos en camvi dins les naus s' encalsen de babor a estribor corrents d' aire abeurades d' un sant desitj que reviscola y comou fortament tots els viatjers. L' entusiasme

creix per moments y es tan gran que més assembla van a recullir un gros premi y de molt de valor, que no a sufrir els perills y contrarietats que se troban ab una guerra sangrenta. Esposes, infants, amichs, jays que testenetjan y casi no poren caminar despedexen aquella gent ab aquell carinyós, antich y sempre nou *Deu vos quart!*

Se miran y no se dexan de mirar y altre volta s'escometen. Sos ulls pipelletjan y dexan caurer llágrimes de verdadera anyoransa. Pilots, nostros y mariners umplen de penjoys els arbres dels barcos, veles y antenes. Imatjes son de Cristo y de la Verge, rosaris y patenes, que llurs esposes, amichs y germáns los donaren per consol y recordansa.

Si l'estimació a Deu troba dolçures, si la suavitat pren alberch en los còrs benvolguts pel Deu que 's tot amor, també l'asprura amagada dins els sofriments, sol comparexer devant la tranquil·litat com si s'empenyás en amargar allò mateix en que 'l Pare celestial s'entretien en recrear a sos amichs. Los esperits forts que 'n veritat estiman, conexen prou que Deu no 's complau ab els sofriments dels homos, que tot lo que los envia es per pòrgar dins el garbell de la perfecció les obres més o menos empapades ab les miseries d'aquesta vall de llágrimes y perque no descuidin que tot bé que nos arriba aquí baix, devalla d'allà dalt. Quan lo mesquinet desterrat que viu en aquest mon estima a Deu, assembla qu'allavors els dolors y angunies s'entretenen en atormentarlo, pero es molt al contrari perque 'l seu esperit s'enllasa més ab els esperits del cel, y sos ulls miran molt més cap amunt de les miseries que 'l rodetjan, y cap amunt parlan ab uns matexos accents, respiran una semblant atmósfera, oloren y se recrean ab unes matexes essencies, flayre virginal que 's l'amor de lo infinit. El dolor se canvia en goig, el sofriment en dolça mèl; llenguatge desconegut pels qui tenen aficat son còr demunt les penyes y coses de la terra. L'ametler es molt mes hermós y valent cuan la má del pajés ha etsecayat ses branquetes seques y dolentes que li robavan sa llacór y enmagrián son fruy. L'òr puja sos quilats y es molt mes òr, cuant ha sofert l'escalfor del gresòl. L'estimació es molt mes gran, si fóren grans els sofriments que se sentiren per estimar. A les coses grans, pertanyen també coses que sian grans!....

Vint milles de navegació poch mes o menos cap a Mallorca havían fet já aquelles embarcacions y un vent del tot furiós ab bramúls y siulos y gitant per dins les barques se presenta sodóll de rábia a semblansa del mestral, que s'amolla per dins els boschs, y trossetja ausines y esbranca garrovérs. Cruxen els barcos de popa a proa. Còps de mar esquinsan veles y mohuen trencadissa. Ones escumoses s'axecan com a gegants y llansan tot son verí demunt aquelles naus y galeres. Les aygues s'obrin y mostrant ferests fondals amenasan engullir tots aquells vaxells. El geni del mal com que los haja pres a son conta y ab ses negrenques ales esteses, bufa ab tota sa forsa degotant la fel de la desconfiansa demunt aquells mesquinetats viatjers. Qui desmaya, qui troba prudent tornar arrera. El cor del rey en Jaume sostengut com sempre per la confiansa del qui tot heu pot, batega pero no desmaya. Batega amorosament pels seus germans y mostra valor y constansa. Fort está com la roca qu'arrelada a un lloch no se gira ni fa alteració per les moltes empentes y

sombatudes que reb. Sab que 'l rey del cel li mana: Ves allà y allà vol anar. Sent com un petitet soroll de veu amorosa que li diu: Els inimichs de la terra y de la mar son molts y poderosos, mon poder sab capjirar tots los seus plans y riurerse de cad'un d'ells. Anau donchs cap a Mallorca. Anau, anau.....

Apar que 'l llebetx se condol per un moment de la tristor qu'ha fet sentir a n'els mariners, afech la seva rabia y se tir de cap dins el fons de la mar permetent que les embarcacions prenguen rumbo cap a les montanyes de Pollensa y cap a les de Sóller. Llebetx y tramuntana tan ferests com s'havian presentat, no poren afechar pero del tot la rabia. Prest s'han apenedit y altre volta moguts per les fúries de l'infern, engronsan y assotan horrorosament totes les embarcacions. Allavors fou com diu l' historia, quant el rey en Jaume ajonollat dins bordo alsá sos braços y girá sos ulls cap al cel. Surten de sos llabis pregaries qu'acompanya la tristesa, y banyen llágrimes despreses ab dolor, de les pipelles de sos ulls. Si les tristeses y angunies tenen el dolrós carrech de borrar les fesonomies dels homos, la cara del rey en Jaume no s'assembla, pero si está trist, no es sols per éll, es molt més per sos vassalls que los conta com amichs y germans seus.

Pregaries exides del fons d'un cor humil, y posades dins l'encenser dels cristians per pujar cap a n'el cel, sempre son ascoltades pel qui es la Veritat eterna y te promés aconsolar a los qui ploran. Un raig de llum claretja demunt l'ententiment den Berenguer de *Guaitan* y dels mariners més entesos, y ab tot respecte feren comprendre a n'el rey qu'un vent tant fort com era aquell, no permetria en cap manera s'arrambassen a n'el lloch hon los empenyia son desitj. Prengueren nou rumbo y desembarcaren a l'illa que 'n deym La Dragonera. Prop d'allà y cap al mitjorn, s'hi veu un illot anomenat el *Pantaleu*, paratje ahont saltá per primera vegada el rey en Jaume y cinch-cents homos ab éll. Els peus dels cristians botaren d'alegria al trepitjar terra de Mallorca. Alabat sia Deu!...

Aglasats y tan abatuts com estavan aquells soldats ab aquella navegació tan perillosa, descansen, cobran noves forces y donan gracies a Deu per lo molt lliberal que se mostra en sos beneficis y favors. Els moros s'en donan de qu'han arribat cristians, y s'en aplegan d'ells moguent un gran avalot, estols que com a manades de cabres, se tiran cap avall de les montanyes, desd'hon estavan vetlant aquelles embarcacions. La prudencia que 's la consellera dels bons éxits, avisa a n'els qui van sagellats ab la senya de Cristo que s'arrambin més cap a la ciutat. Ben prop de Santa Ponsa comensá la primera batalla dels cristians quantre 'ls moros. Se vé com en Nuno Sans, el gran Mestre del Temple, en Bernat de *Champans*, en Gilabert de Cruelles y els germans Moncadas comensaren a mostrar la seva braura y son atrevit coratje. La cavalleria del rey desembarca en el lloch de la Porrassa y en el port del Pí demunt la tenda de campanya de 'n Jaume Primer, volatetja a la vista de tothom la bandera dels cristians. A sullá si veu un altar hon está l'imatje de Cristo enclavat y devant el bisbe de Barcelona tant el rey com els cavallers presentan ses espases jurant vencer o morir per Deu y per la patria. Assistiren al sant sacrifici de la Misa que se digué l'endemá de l'arribada, baix del pavelló real en

mitj de les tropes que feyan la cort a n' el Rey de los reys. El bisbe de Barcelona ab paraules que sortian de lo més endins del cor y plenes d' un entusiasme sant, anima als soldats y sos capitans, perque no refret gayre la valentia y relligiositat que mostraven desde qu' havian posat sos peus demunt terra de Mallorca. Alsá sos braços en el cel demanant a Deu bendicions per aquella gent. Rey y nobles, docils y ab son cap baix y concirós, senten redolar per la seva cara una llagrimeta d' aquelles que no sap fer caurer la covardia, sinó la netedat dels cors qu' estiman. D. Guillem de Moncada es el primer que s' acosta al altar sant y ab llágrimes que caigueren de sos ulls, rebé lo cos santíssim de Cristo, com si lo ángel de la seva guardia li hagués dat a conixer de que li havia de servir per son viatich, segons observa un historiador.

Encare la terra xupava l' humitat d' aquelles llágrimes, y de cop se sent el sò de guerra. El rey está a una part, en Nuno a l' altre, els Moncadas més endavant, y uns y altres vestits de ses per-puntes y capellines, guarnits de llanses y escuts qu' enlluernan; investen ab tota forsa y coratje a n' els moros. Remugan els cavalls, fan renou els escuts, resquillan les llanses, se senten cops de massa, sò de timbals, gemechs y crits d' Alá que donan els moros, crits de Santa María qu' invocan els cristians, cruxits de bigues que s' estrellen quantre 'ls murs y pedrenys, sagetes y machs que surten ab tota furia de les máquines y manganells, y siulant fortament corren per dins la polsaguera. Aestrals, trinxets, masses, escuts, llançes, tot va per en terra. Cristians masells de ferides, gemegant y encomenant a Deu la seva ánima. Moros y cavalls ajeguts. La sanch dels sarrahins que corre fent saragais, ¡tanta es la carneria! Els valents Moncadas han pres p' el seu conta los majors perills y moren combatent quantre els fills de l' Africa. Brolls de la seva sanch tinyen y reguen els camps de la Porrassa. Encare quan pasa l' estranger per aquells llochs, els trajiners mallorquins o companys del romeu li mostran un dels pins o pinotells que feren ombra als cadávres d' aquells valents germans. Avuy s' hi veu una creu de ferro, que per fer membraça d' ells colocalen a sullá una munió de nobles y savis catalans qu' anys passats ab la seua vinguda, saludaren l' illa de Mallorca derramant una llágrima de dol per les ánimes d' aquells nobles soldats!..

Venceren y conquistaren els cristians gran part de l' illa. La sort se posá de la seua part. El complet pero de la victoria y el posar la corona demunt son trunfo, havia d' esser l' entrada de les tropes dins la ciutat. En el lloch o esplanada que deim *La Real* enfront de la porta *Belalcofor*, avuy porta pintada, el rey en Jaume posá sos campaments y ab axò pogué tenir encorralats dins la ciutat per espay d' uns tres mesos, a n' els moros que la defensavan. Murades árabes gegantines guardavan lo més garrit dels vilatjes y ciutats de Mallorca. Quan les tocavan ja 'n les mans y estavan per asaltar aquelles tapiótes, malavetjá el rey en Jaume en la matinada d' aquell día, que les tropes oisen la santa Missa, y ab suau y agradable armonia se mesclaren els cants dels aucells y rossinyols ab els consells y doctrines que 'l rey los donava. ¿No 's posible los deya, que 'l vostro cor no quart recorts d' estimació a conta dels vostros germans que ja 'n donat rahó de son comportament a n' el Jutje del cel, y no batech. també per aquells germans nostros, qu' esperan noves allá a

les platjes de Catalunya, y esperan que torném allá o sia ab els llerers de la victoria, o sia que romanguém aquí ab les paumes d' un martiri noble y honrós! Guerra donchs a n' els inimichs del nom de Deu y de la nostra patria! La sanch que derramarém per causa de la nostra Fé, nos farà mártirs de Cristo; y be 's podrá dir en veritat, que sanch d' aragonesos y de fills de Catalunya nodreix roses pels sants, fa florir paumes pels mártirs y tiny de sanch noble y santa les coronas dels vencedors!..

Encoretjats de nou aquells valents ab les paraules del rey, sens mirar en fatigues ni traballs y als crits de Santa María y de Sant Jordi, el día trenta y u de Decembre, l' any vint y nou del sigle tretse, als cops de les maquines que mans de ferro feyan temblar obriren bretxa els cristians y investiren y entraren per la porta *Barbaluet* avuy de la *Reconada*. El carrer de la mesquita major que tenian els moros avuy carrer de Sant Miquel, hagué de contemplar novament una batalla lo més sangrenta que 's puga dir. Es que 'ls moros no poren consentir los prenguen el govern d' una ciutat que defensan com a llops furiosos, y son tan mals de desenlleppisar que primer consenten morir que sometrerse bonament. Desd' els terrats volan pedres a farfallons. La gran saboneria que tenian els moros, hon s' edificá l' esglesia de Santa Margalida y avuy es hospici pels soldats, s' ha convertit ab una máquina infernal que fa caurer demunt les tropes cristianes, bigues, foch, pedres, aygua bullenta..... Al mitj d' aquell gran bordell, algaravia, sò de trompetes, *rataplam* dels tambors y chusma de moros, algerins y negres forsarruts que l' Africa havia enviat, passa el valent rey en Jaume ventant l' espasa, y no s' atura fins a la porta de les cadenes, o sia porta o arch de l' Almudayna. Entrá dins aquell palau, arrancá la mitja lluna, y victoriós alsá al ayre lo seu penó, mentres els altres cristians en senyal també de trunfo, desplegavan ses banderes y entravan per la porta *Barbolet*, avuy porta de Jesús. La victoria fou complerta.

¡Ben a les clares se ve lo grat que fou a n' el cel aquella guerra! A n' els preparatius, los havia mogut un esperit del tot cristiá y no hi tengué part la venjansa que s' estoja dins els pits rencorosos. Miracles sens nombre, mostran lo que succehí en l' entrada dels cristians dins la ciutat. Ni ha qu' aseguran que 'l mateix Sant Jordi dalt un cavall blanch com la neu, anava al devant de les tropes cristianes. Contan també qu' els morts y ferits dels cristians foren molt poch, y que feya por el nombre dels del sarrahins. En el cor del rey en Jaume no se despertá per axò el desitj de fer degotar sanch, enllepolit per la victoria, ni tampoch volgué usar dels drets del vencedor. Perdoná al rey moro y sols fou son presoner segons uns historiadors. El fill del rey moro més docil que son pare, fou ensenyat en la doctrina de Cristo. Les aygues del sant Bautisme li donaren part a l' heretat dels fills de Deu. Tots els qui se volgueren sometre al jou de Cristo Redentor, pogueren quedar dins Mallorca per orde del rey.

Sotmesa la ciutat, el goig s' escampa per tot. Ja no brillan les mitjes llunes demunt les mesquites y minarets. El seny del cristiá apareix claretjant davant l' hermós celatje de Mallorca. Penóns y banderes de les tropes del rey en Jaume se bellugan y volatetjan demunt los marlets dels castells y dalt el palau de los Xechs. Y volatetjan moguts per los ayres purs de Mallorca, axís com

volatetjan les fulles del or berberí mogudes per un fortet ventayol. Barons, concellers, nobles, soldats tots se donen l' enhorabona. Crits d' alegria, viscas a Deu y a la Verge, a Sant Jordi y al rey en Jaume primer, omplen places, porxades y carrers, y s' en pujan a un reyne hon tot es pau y amor, com s' en pujan les esencias de les flors que naxen dins el cor de les ànimes santes. S' en van cap amunt y pujan fins el trono de Deu entre celisties de gloria resplandent. Els bisbes qu' havian acompanyat al rey en Jaume, beneyexen y consagren a n' el Deu de les victories la mesquita major que hi havia, avuy esglesia de Sant Miquel. Allá s' esplaya dolcement el cor dels cristians que tant de temps havia, estava dolrosament oprimit! El sant sacrifici de la Missa es la primera festa que se fa. El só alegre de les trompetes y clarinets, umpl els espays d' aquella santa casa. Donan gracies a Deu del benefici que los ha fet, y alsant sos braços cap al cel, li envian un tribut de respectuós y fael homenatge!

MOSSEN R. I. TARONGÍ

Les Obres de Ramon Lull

IV

TORNANT prende el meteix cap de fil just en el punt on el dexárem en l' anterior article III (1), donarém ara breu noticia d' aquell esplet d' obres lulianes que s' publicaren durant el sigle XVIII en aquesta ciutat de Mallorca (llavors ja s' eren avesats a dirli *Palma*), precisament en aquell temps en que, per causes y motius que venien de molt lluny y qu' ara no es hora d' explicar, duyen el cap calent y se gatinyaven y movien brega sovint, els devots y els inimichs del B. Ramon, els lulistes y els *marrells* (2), ab una caparrudesata y abriuada escalfor, que més valria l' haguessen emprada per estudiar, y practicar, l' alta doctrina de caritat y bona amor al proisme, que resplendeix en los llibres del fecundíssim Mestre.

Aquells altercats y investides y defenses, per un cantó, y per altre l' estimulant exemple que per forsa havia de donar la edició magna de *Magnúncia*, esperonaren als lulistes mallorquins y los varen empenyer sovint a estampar llibres del seu amat Doctor, uns publicats ja abans, altres inèdits fins a n' aquell temps, y a escamparne exemplars per on se vulla.

Y com que en aquell sigle, sobre tot entre la gent secular, anava el llatí cada día més de rota batuda, y s' era feta moda y parexia de més bon tò parlar y escriure en castellá, més tost que en l' antiga llengua de la terra—que si conservava les formes d' en temps primer li deyen *Uemosina*,—pensaren alguns lulistes dels sabuts que més bona obra havien de fer, traduint y estampant en llengua castellana aquells llibres, fins a les hores impresos en llatí casi sempre, o si no en aquell antich parlar de quatre o cinch sigles enrera, que ja los semblava un poch estrany o no l' entenien gaire bé, segons quines paraules.

(1) V. el núm.º de 25 d' Agost darrer.

(2) Tenim recort d' haver llegit a part o banda que aquell qualificatiu de *marrells* donat popularment als adversaris dels lulistes, los venia del segon llinatge del inquisidor dominicá, Fr. Nicolau Eymereich y *Marrell*, del qual ja n' haguérem raó en el primer de aquests articles.

Poques de les novelles edicions donaven el nom del traductor; la major part eren anònimes, o se contentaven de dir qu' eren fetes *por un devoto*.

Solien esser molt senzilles, petites y de poch preu, ja perque les imprentes mallorquines de llavors no feyen sa retxa gaire amunt, ja també perque axí s' en podien vendre y espargir més exemplars y ferlos arribar a mans de tota casta de persones.

L' estampador Pere Antoni Capó, de la Plassa de Cort, comensá a publicar, l' any 1735, la primera part de les tres del *Liber Proverbiorum*, un volum en octau; y l' any qui vengué devant, 1736, treya a llum en un altre tomet de 453 planes la *Doctrina Pueril* «traduida a llengua usual mallorquina per un devot dexeble, a utilitat de los miñons de Mallorca». Però tal devot traductor, sens dubte ab la més bona intenció y a escuses de fer aquell text més bò d' entendre, el va estrafer y el castellanisá fins a tal punt, que no l' hauria apenes conegut per fill llegítim séu el benaventurat Mestre que en el sigle XIII el componia. D' aquella metexa edició, cinch anys després, s' en estampava una versió castellana a Salamanca, *Villarreal*, 1741, que tampoch se distingia gran cosa per feel ni per castissa.

L' anomenat impressor publicava en 1739 el *Libro muy devoto... intitulado Benedicta Tu in mulieribus, traducido en lengua usual española por un fiel devoto*: 1 vol. 8.º—D' aquest estimable llibret místich, qui conté una resolta y primerenca defensa de la *Inmaculada*, no s' en sabia que n' existís cap copia en llengua original—o al manco ningú n' havia dada noticia escrita—fins que ara, fa cosa d' un any, qui escriu aquestes retxes tengué la bona sort de trobarne una mitx amagada y fulles a lloure, al capdavall d' un llibre manuscrit pertanyent a la Biblioteca de Montissien, y que devés 1632 acabava el menoret fra Joan Lliteres. Mentres arriba l' ocasió d' estampar aquell llibre tot sencer, juntament ab son similar de *Sancta Maria* també trobat allá meteix, aviat en publicarà un fragment per mostra, del *De Benedicta Tu*, la *Revista Luliana* qu' ha comensat a exir fa poch, a Barcelona.

Entre 'ls llibres lulians que s' estamparen l' any 1740, hi trobam el *Tratado y resumen del Caos luliano... por el P. Luis de Flandes*:—*Palma, Capó*, 1 vol 8.º—la *Lógica parva*, en llatí; el *Liber de Natura*, estampat per *Cerdá y Amorós*, 1 vol. en 4.º y el *De quinque prædicabilibus et decem prædicamentis*, allá meteix, 1 vol. de igual forma.

L' any 1744, trèuen a llum els dos anomenats impressors el *Liber de Ascensu et Descensu intellectus*, que nou anys més tart reimprimia en castellá la viuda Frau—1 vol. en 4.º, ab el títol *Del ascenso y descenso del Entendimiento*.

Com que hi havia una partida d' obretes lulianes—tal volta no totes ben autèntiques—massa breus per estamparles cadascuna en tom apart, naturalment surgí la idea de editarles en colecció, vol dir, incluintne unes quantes dins un meteix volum; y d' aquí vengué la serie dels que se intitularen *Opera Parva*. El primer d' aquells toms, que publicá En Capó, l' any 1744, contenia la *Ars Brevis*, el tractat *De Correlativis*, el *De veneratione medii*, el *De Conversione*, el *De Substantia et accidente* y el *De demonstratione per equiparantiam*. L' any 1745, trobam imprès el tom IV de dita colecció, a ca 'n *Cerdá y Amorós*, y en 1746 el tom V, P. A. Capó, contenint un y altre diferents obretes curtes, de consemblant especie.

Dels toms II y III de les *Opera Parva* no n' hem arribat a veure en lloch cap exemplar, y casi assegurariem que no 's publicaren.—Per aquell temps, surtien també la *Ars Juris*, juntament ab l' *Arbor Imperialis* (estret del *Arbor Scientiæ*), Cerdá y Amorós, 1745, 1 vol. en 8.^u, y l' any si-guent el *Liber de mille Proverbiis (textus lemovicensis et latinus)*, el *Liber contradictionis* y les *Quæstiones Attrebatenses*, el primer un vol. en 8.^u, y un altre en 4.^t cadascun d'aquests dos, mancanthí en el derrer el nom d' imprenta.

A tot axò, s' era acabada ja de publicar la gran edició maguntina (1721-42) y n' eran arribats, naturalment, alguns exemplars d' ella a les llibreríes de Mallorca. Dels dos derrers volums, IX y X, que omplia per sí sol el *Magnus Liber Contemplationis in Deum*, s' en fé aquí una reimpressió en 16 volums en 8.^u, que va durar tres anys (1746-49): els nou primers estampats per Capó, Cerdá y Amorós, y els set últims per la viuda Frau. De aquexa edicioneta, que conté en forma molt manetjable y còmoda el text llatí de la obra maestra de Ramon Lull, pareix qu' en romanen encara a Mallorca alguns poch exemplars per vendre. (1)

Aquell any meteix en que romanía conclosa la edició del *Liber Contemplationis*, surtia a llum en un tom en 4.^t a dues columnes—Vda. Frau—la traducció castellana del *Blanquerna* (2); y aprofitant la composició, en tamany més petit a una sola columna, s' en feya una tirada apart del *Libro del Amigo y el Amado*.

Casi immediatament se publicá la versió, castellana també, del *Libro Felix ó Maravillas del Mundo* (Vda. Frau 1750—2 vol. 4.^t) versió que En Bover atribueix al P. Lluís de Flandes.—Apropòsit de lo que abans notávem sobre la moda o preferència que en aquell tems se demostrava d' escriure en castellá y de lo refuada que 's veyia la nostra pobre llengua nàdava. llegim en aquest llibre lo que hi diu en sa censura o parecer preliminar el P. Miquel Caymari:—«Siendo pues esta obra una maravilla, mirándola un noble cordial devoto del Beato Raymundo sepultada en el sepulcro del olvido entre las frías cenizas del idioma Lemosino, se empeñó en darla nuevo ser, resucitándola con esta bella traducción á mejor vida.»—Qualque cosa d' axò indica també, en son abambollat «*Recto juicio y justa aprobación*» el P. Jaume Antoni Fluxá, que diu que d' aquell *Felix* n' hi entregaren, perque les revisás, dues traduccions, una castellana y l' altra llatina. La primera es la que s' estampá; de l' altra, fins al present no n' hem sabudes noves.

Y es ben segur que degué romandre inèdita, y tal volta comparexerá encara, el día manco pensat; com inèdites també varen romandre una versió castellana del llibre de *Sancta Maria (Libro de las alabanzas de la Virgen Maria)* feta en 1736 y conservada en la Biblioteca Provincial, ab un' altra del *Libro de la orden de Caballería*, probablement del P. Pasqual (1) y que du també, front per front, el text *Uemosí*, encara que ab una ortografia lo més desmanjada y tamborera. Axí y tot, los semblá bona per estamparla, al Sr. Luanco y a la «Academia de Buenas Letras» de Barcelona, ara fa poch. Valga 'ls la recta intenció y el bon de-

(1) Qui los guarda y en donará raó, es Mossen Matheu Gelabert, secretari actual de la *Causa Pia Luliana*.

(2) Reproduída a Madrid en 2 toms en octau, l' any 1883, ab una introducció den Menéndez Pelayo.

(1) V. *Vida de Raymundo Lulio*, del meteix: I, pág. 254.

sitx; perque en tot lo demés, ben poch que alabar hi trobarán en aquella tan endiumenjada edició els bibliòfils de gust depurat y esquisit, qui no 's dexen enlluernar per formes tipogràfiques propies dels millors temps del barroquisme.

Poca cosa més, demunt lo dit, romandria que espigolar sobre edicions lulianes setcentistes, fetes en aquesta illa. Un tom de *Opera Medica* contenintne varies de suspitosa autenticitat, que imprimia En Capó en 1752, y un *Libro de Oraciones y Arte de amar á Dios*, publicat per la Vda. Frau en 1755 y dolent de tot com a versió, se pot dir que clouen aquella fornada que durá una vintena d, anys y que breument aquí roman descrita.

Seguïen per aquell temps, més calentes y enconades que may, les deplorables bregues entre *marrells* y *lulistes*; y a la publicació d' obres originals o traduïdes, del Benaventurat Doctor, s' en succehiren d' altres de vindicació y polèmica (1). Finí el sigle XVIII sense veure acabar tanta discordia y polsaguera; y sols quant ja de bon tros era entrat el sigle XIX, se restablí la pau y concordia entre 'ls dos estols de Sant Francesch y de Sant Domingo.

Mes aquella pau y quietut no va servir per tornar a emprendre de bell nou la publicació dels nombrosos llibres lulians que encara romanien inèdits. El fogueró de passades polèmiques s' esblamá poch a poch, fins a romandre cubert de freda cènra; l' entusiasme lulista aná minvant, y solament en les diades de les dues festes anyals dedicades al Convertit y al Màrtir, ressonaren desde la trona de Sant Francesch les alabances al autor de la *Art Magna*.

Més de mitx sigle va trascorre, sense que 'l lulisme tornás donar senyals de vida. A la fi, ja á l' any 1859, l' escriptor y poeta mallorquí D. Jeroni Rosselló, publicant el tom de *Obras Rimadas de Ramon Lull*, inaugurá la novella renaxensa lulista dins Mallorca, que venturosament encara dura y sembla que vaja a ma de créixer.

De lo que pertany dir y judicar sobre aquesta revivalla, qualcú altri s' en podrà encarregar ab més bon acert; ja que 'l parer y vot del qui axò escriu, podrien resultar ben recusables y poch valors, essent de part interessada.

UN BIBLIÓFIL LULISTA.

REBUT Y AGRAHIT

—De nostro amig D. Pere Sampol y Ripoll, l' opúscol titulat «*Noticias históricas de la Congregación Mariana*», interessant treball bibliogràfic escrit ab gran còpia de datos y de detalls, p' el qual felicitem a son autor, digne y actiu President de la mateixa.

—De la Junta de *La Capella* de Manacor, l' atenta invitació per assistir a la festa relligiosa y vetlada literaria musical, qu' anualment celebra en honor de sa patrona Santa Cecilia.

—De nostro distingit colaborador D. Francesch Tortell, Rector de Sant Nicolau, un ecsempiar del notable *Sermó de missa nova* predicat l' any 1892 en la que celebrá nostro estimat company de redacció Mossen Antoni Alemany, en la parroquia d' Andraig.

(1) L' *Apologeticus* del P. Fornés, les *Vindicat* del P. Pascual, etc. etc.

NOTICIES HISTÓRIQUES

Any 1840.—Día 19 de Decembre a n' el poble de Santanyí, acabá sos dies el doctor Mossen Jaume Riera, natural de dita vila y vicari de la seua parroquia, deguentse a son zèl l' erecció de l' oratori de Calonje, petit llogarèt, ahont (després d' aver mostrat el seu saber en distintes oposicions a canongies y rectories) se retirá per ensenyar la Doctrina cristiana al jovent y predicar a tots l' evangeli del reine de Deu.

Any 1448.—Día 27 de Decembre a prop de Valencia, obtengueren la pauma del martiri el venerable P. Fra Joan Odon Mesquida de *Son Corcat* (Felanig) relligiós mercedari e inquisidor electe de Barcelona, un relligiós de la mateixa orde, que l' acompanyava, y denou mallorquins. Havent caigut aquests en mans dels infeels, los tenian presos dins covals de ses muntanyes, atormentantlos de mil maneres per ferlos renegar de sa fé en Jesucrist; en tengué noticia el zelós P. Mesquida, y en ales de la seua gran caridat volá al lloch del perill, reanimá ab les seues paraules y obres a sos compatrieis y lográ fortificarlos en la creència de sa Relligió sacrosanta, per la que moriren tots gloriosament imitant axí la constancia y valor dels dos pares redentoristes, que los prengueren ventatge en patir el martiri.

SANTS Y FESTES

DE LA PRESENT SETMANA

- Día 23.—Dilluns.—Sta. Victoria, vg. y mr.
 Día 24.—Dimars.—S. Gregori, mr. (*Dijuni ab abs. de carn*).
 Día 25.—Dimecres.—† El Naxament de N. S. Jesucrist.
 Día 26.—Dijous.—S. Esteva, proto-martir.
 Día 27.—Divenres.—S. Joan, apl. y evang.
 Día 28.—Dissapte.—Els Sants Innocents, mrs.
 Día 29.—*Diumenge*. ✠—S. Tomás de Cantorberí, bisbe y mr.

COVERBOS

Treguent contes l' escrivent de ca un usurer, es primer día que hi estava llogat, deya tot-sòl assegut a s' escriptòri:

—Cinquanta y cinquanta son cent: y *duch* deù. El va sentir el *principal*, qui també sumava y restava, an es bufet, y li respòn, com si l' hagués picat un escorpí:

—Senyor torpe, més que torpe: ¿qué 's això de deù ni *sants deùs*? ¡A bon gat hauré jo encomenat el formatje! ¿No te vaig dí y repetí, abans de tot lo demés, quant me demanares feyna, que an aquesta casa sempre anám an el trenta per cent? ¡Ja m' haurías arreglat de bona manera, si no m' hen hagués *temut!*

* * *

Un senyorètxo malfener y lliurepensador, d' aquests qui sempre están a punt per pegar sa *mossegada* an els catòlics, un día, fent sa volteta, va veure a un pobre moliner qui, amb greu de l' àni-

ma, enterrava el seu ase, antich company de ses fatigues.

—¡Com!—li digué aquell *curro*, en tò de bèfa—¿tú, tan *beato* y amich dels capelláns, t' atreveys a donar sepultura a un mòrt, sense *passarlo* abans per l' esglesia, fer tocar ses campanes y demés cerimònies y *tuti quanti* pertoca, en venir un cas d' aquests? ¿Qué dirá la gent de la teua, quant ho sapia? ¡Bona *remolcada* t' en durás!

¡Uey! senyor Bernat; sa llengo a un altra part.... jo fas tot lo qu' he de fer. Com s' ase no anava a missa, ni tenia relligió de cap casta, es molt just que sia enterrat *per lo civil*, com es fa sempre ab sos ases com vosamercé.

* * *

Per cèrts deutes, anaren a fer un *embargo* a ca un missèr sense plets y que heu passava prim ferm.

Arribats allá els de la *jostici* y trobanti tanta miseria, digué, tot extranyat, un dels esgotzins, qui ja feya carusses vehent que la cosa no poria *pintá*:

—Mos n' haurém de tornar així com som venguts, senyor Escrivá; ell no hi ha agafay de cap casta y casi no val la pena *muyar* sa ploma. ¿Com s' explica que tot un missèr col-legiat y ab bufet ubèrt, tenga tants poch *efectes* dins ca-seua? ¡Ni si m' ho haguessin predicat...!

—¡Llògica pura! respongué l' Escrivá, qui també feya la cara ben mostia. ¿Com pot tenir *efectes* aquest *caray* d' homo, si no tenia *causes*? Idò ¿que 't pensavas?

EL SEN GARROVÍ

CRONICÓ

Dia 30.—Naix el primogènit de la Princesa d' Asturias.

—A un camp de Valldemossa trobaren un homo mort. Deu lo tenga en la gloria.

Decembre ✠ En nom de Deu sia. Amén.

Dia 1.—Be comensa es Decembre. Es fret se desxondeix una cosa fora mida y no obstant ses sanchs van calentes. Bregas y ferits pe 's Moliná y sa Gerrería.

Dia 2.—A sa Cambra de Comers se reuniren els propietaris de ses finques de s' axamplament. S' acordá sa forma d' enviar les gracies a s' Ajuntament y en particular a sa comissió qu' aná a Madrid per arreglarho.

Dia 3.—Alimares en els edificis públics ab motiu del bateig del fill de la Princesa.

Dia 4.—Surt cap a Valencia l' exgovernadó Sr. A. Sereix.

—A dues fábricas de Santa Catalina s' han ferit dos homos, qui han estats curats a sa casa de sa Creu Rotja d' allá mateix.

Dia 5.—*El Español* publica dues cartes: una del gamacistes de cap de brot oferintse y posantse a ses ordes del Sr. Maura; y una d' aquest acceptant el lloch pue deixá son cunyat difunt.

ES CRONISTA

GRAN TALLER DE ESCULTURA RELIGIOSA
DE JOSÉ QUIXAL
 56—Villarreal—56 —*— BARCELONA

Especialidad en imágenes de madera para el culto católico. En dicho acreditado taller se trabaja indistintamente el bronce, mármol, piedra y madera, construyéndose la estatuaria monumental, todo de un gusto verdaderamente artístico y en condiciones sumamente económicas.—Se remiten gratis, nota de precios, presupuestos y dibujos.

Ventas al por mayor y menor.—Solicita representantes

LA ROQUETA

DE D. PERE A. CETRE
 Fábrica de tota classe de cerámiques artístiques y de retjoles vernisades y altres objectes ornamentaris y de profit per la construcció d edificis.—Despatx, carrer de San Miquel.

PLANS Y PROYECTES

D'ARQUITECTURA RELIGIOSA
 BARTOMEU FERRÁ, Mestre d'Obres
 Carré de Muntaner—10—estudi

Grandes Almacenes
SAN JOSÉ

—*— BRONDO esquina BORNE *—

* * NUEVO SURTIDO en telas para capas * *
 CAPAS confeccionadas. CAMISERÍA.
 VESTIDOS paño corte . . . 4'00 Ptas. GÊNEROS de punto.
 » franela. . . . 2'50 » PAÑOLERÍA y géneros negros.

LA CASA QUE VENDE MAS BARATO

FÁBRICA ANTIGA DE GAS

Sa que mos dugué sa millora d' aquesta llum tan cómoda y neta.

Sa que l' any 1857 triunfá dels seus competidors á sa subasta, porque va fé una rebaixa en el preu de s' alumbrat públich, que aventatjava emb' un 23 per cent s' oferta que els altres feyan.

Y sempre ha cumplit tots els seus compromisos.

Sa que en 40 anys may meresqué de s' Ajuntament sa més petita amonestació.

Y conta ab sos més principals centres de consúm.

Y de cada día reb mostres de simpatía des públich.

Sa que ven es gas mes barato y ofereix mes ventatjes als seus parroquians.

OFICINAS: Portella, 16.

Gran Almacén de Pañería
SASTRERÍA Y NOVEDADES DE
Bartolomé Gumbau é Hijos S. en Cta.

Jaime II números 87, 89, 91, 93 y Escursach 16 y 18—FRENTE AL BANCO DE ESPAÑA

Completos y variados surtidos en todos los artículos tanto del país como del extranjero

Sastrería para Militares y señores Sacerdotes

Secciones especiales.—Gran colección en damascos, tapicerías, cíngulos, albas y galones.—Espléndido surtido en artículos negros de luto para Señora.